

Beelden over God als afwezige of God in het alledaagse

Prediker 8: 16 en 17; Mattheus 13: 1-9
Laatdienst 4 januari 2015 december 2014

Voorganger: Wessel Stoker

Jaartheme: Klankbeeld van het Eeuwige

De Prediker is een scepticus als het gaat om geloven. Hij weet niet zoveel over God te zeggen. Hij gelooft in een God, maar die is voor hem ver weg. Ik laat twee schilderijen zien van kunstenaars die ook zo'n visie op God hebben. Het ene is van Arnulf Rainer (1929) en het andere is van Mark Rothko (1903-1970).

Het schilderij van **Rainer** heet Christus-Übermalung (1984). Een middeleeuws beeld van Christus heeft Rainer overgeschilderd. Waarom eigenlijk? Eerst kijken we ernaar.

Na een ogenblik kijken zie je het gezicht van Jezus. Zijn donkere ogen zijn zichtbaar, evenals het zwart dat z'n haardos lijkt te zijn. Ook wordt het zware kruis zichtbaar dat hij op zijn schouders draagt. Het eerste kijken kan verwarring scheppen door die strepen op het doek. Het oorspronkelijke beeld is een Christusbeeld uit de Middeleeuwen. De schilder maakte er een foto van die hij verder bewerkte. Kijken we nog eens naar de strepen, dan zie ik ze als een doornenkroon op Jezus' hoofd. De gele strepen zijn z'n opgeheven handen. Verder kleurt het beeld donkerrood van geronnen bloed en zwart als teken van lijden en dood. Wat op het eerste gezicht vreemd overkomt, al die door Rainer gemaakte strepen op het doek, lijkt op het doorkrassen van het beeld. Of kun je ze zien als een geseling die de kunstenaar toevoegt aan dat oude middeleeuwse beeld? De strepen zijn met kracht op het doek geworpen

Ik zie dit als een variatie op het woord van de Prediker: over God, of over Christus kunnen we weinig zeggen. En als we het wel doen, dan leggen we hem vast in een beeld. Een overschildering is voor Rainer een confrontatie met het middeleeuwse beeld van Christus dat hij hier overschildert. Anders gezegd: in gesprek met de traditie geeft Rainer zijn eigen beeld van de lijdende Christus. Is dat wel juist gezegd? Het is niet meer dan een doorkrassen van een bestaand beeld. Protestanten staan bekend als iconoclasten, als beeldenverbrijzelaars. En dat is geen negatieve zaak. Steeds weer moet je je afvragen of je eigen beeld van God of Christus wel overeenstemt met dat van de Bijbelverhalen die zo beeldend van hen getuigen. We kunnen nooit precies zeggen wie God (of Christus) is. In onze beelden van Hem kunnen we de Onzichtbare nooit visualiseren. Daar kun je in het voetspoor van de Prediker wat sceptisch mee omgaan.

Het kijken naar **Rothko's** White and Greens in Blue (1957) fascineert mij. Je ziet op een helderblauwe achtergrond drie horizontale velden boven elkaar. Bij het eerste kijken lijkt het grootste vlak heel donker, maar gaandeweg zie je dat het donkergroen is. In contrast met dit donkere vlak staat het witte wolkachtige vlak wat rafelig aan de onderkant, terwijl het blauw van de achtergrond er doorheen schemert. Het donkergroene midden-vlak verzacht de scherpe tegenstelling tussen het heel donkergroene vlak boven en het wolkachtige witte vlak onder. Het vlak boven houdt mij op een afstand, het witte vlak trekt mij naar zich toe.

Je kunt dit schilderij verschillend ervaren. Rothko zegt dat voor hem het schilderen een religieuze ervaring is. En hij hoopt dat de kijker ook een religieuze ervaring ondergaat bij het kijken naar zijn schilderijen. Rothko zelf stamt uit een streng orthodox joods gezin. Hij heeft er afstand van genomen. Het gaat hem in zijn werk om de tragiek van het menselijk bestaan, iets dat de Prediker op zijn manier onder woorden brengt. Hoe komt het schilderij bij ons over? Stuit je hier op een grens waar aan de andere kant leegte, het totaal onbekende is? Je kunt het zo ambivalent ervaren, het transcendent als een oneindige chaos. Of toch een God ervaren die enerzijds vreeswekkend is (de afstand, de ondoordringbaarheid van het donkere vlak), en tegelijk mij ook aantrekt door het witte vlak? Denk aan Mozes bij de brandende braamstruik: Mozes moet op een afstand blijven, tegelijk wordt hij toegesproken door de Eeuwige: 'Ik zal er zijn' ... (Ex.3:14). Rothko laat ons zien dat geloven in God heel verschillend kan zijn. Enerzijds ervaar ik de afstand tussen mij en God door dat grote donkere vlak boven. Anderzijds word ik tot hem aangetrokken door het witte vlak. Is God op dit schilderij zoals bij de Prediker bijna een lege plek?

Zijn we scepticus als het om geloven gaat? Zo in ieder geval de Prediker en met een eigen variatie ook het getoonde werk van Rainer en Rothko. Of ervaren we God in het alledaagse zoals Jezus en in zijn voetspoor Vincent van Gogh (1853-1890) en Andy Warhol (1928-1987)? Jezus gebruikte alledaagse verhaaltjes zoals die over de verloren zoon, het beheer van het kapitaal van de baas, het uitbetalen van loon na het werk of het zaaien van de boer.

Van Gogh had grote interesse in het leven op het land. De noeste arbeid van de wevers, van de boer; ploegen, zaaien en het oogsten, hij had het allemaal vaak uitgebeeld. In 1888 schilderde hij de Zaaier in het Zuiden van Frankrijk (Arles). Hij schreef in een brief aan de schilder Emile Bernard: 'eerlijk gezegd heb ik helemaal geen hekel aan het platteland, aangezien ik er ben opgegroeid – flarden van herinneringen aan vroeger, de hang naar dat eeuwige, waarvan de zaaier en de korenschoof de symbolen zijn, brengen me, net als vroeger, nog steeds in verrukking' (18 juni 1888). Zoals **Gauguin** in zijn schilderij Visioen na de preek een hemels geloof benadrukt, zo beleeft Van Gogh God in het alledaagse van de boer die zaait. God in het aardse. Van Gogh geeft dat aan in de wijze waarop hij het zware materiële van de verf op het doek brengt; verder in het kleureffect, de zon heeft een goddelijk karakter als symbool voor God. Hij had het zo gezien bij **Delacroix's** schilderij Christus in slaap tijdens de storm (1853). Van Gogh was verrukt van dit schilderij vanwege het geel rond Christus en het kleurgebruik rood t/o groen, kleuren die elkaar versterken. Zo gebruikt hijzelf in de Zaaier ook opvallende kleuren geel t/o violet en de zon met zijn halo. Zo is de Zaaier uitdrukking van Van Gogh's 'hang naar dat eeuwige, waarvan de zaaier en de korenschoof de symbolen zijn.' Je ziet het koren verticaal/rechtopstaand t/o het naar beneden lopend land.

Is de zaaier Christus zoals in de parabel van Jezus? Daar zegt Van Gogh zelf niets over. Hij benadrukt vanuit zijn calvinistische arbeidsethos juist de actie van de zaaier. Royaal werpt hij het zaad op de akker. In zijn brieven zegt Van Gogh over Christus: 'Alleen Christus heeft, als enige onder de filosofen, de magiërs, enz. het eeuwige leven, de oneindigheid van de tijd, de nietigheid van de dood, de noodzaak en zin van sereniteit en toewijding tot de belangrijkste zekerheid bestempeld. Hij heeft sreen geleefd als kunstenaar groter dan alle andere kunstenaars ...' (23 juni 1888 aan E. Bernard). Van Gogh beleeft God in het alledaagse van de arbeid en van de natuur die voor hem Gods schepping is.

Andy Warhol Is hij niet de glamourkunstenaar zoals je hem kent van zijn werken van Marilyn Monroe? Ja, maar Warhol had ook een andere kant die minder bekend was. Hij was katholiek, komend uit de oosterse traditie en was kerkganger. Hij heeft tientallen keren het schilderij van Leonardi da Vinci gebruikt en er eigen schilderijen en zeefdrukken van gemaakt. Zoals hier Last Super (Dove) (1986). Zoals Van Gogh God beleefde in het dagelijkse leven van vooral het platteland, zo was God voor Warhol aanwezig in het stadse leven van New York waar hij lang woonde. Centraal is voor Andy Warhol de eucharistie waarin Christus het brood van leven en de wijn van het koninkrijk uitdeelt. En dat juist met het oog op het leven van alle dag. Op het schilderij zie je drie dingen uit de consumenten industrie: een prijskaartje, het deodorant merk Dove (duif) en GE, de bekende Amerikaanse fabriek voor elektrische apparaten. Warhol verbindt de consumentenindustrie met het christelijk geloof. Het prijskaartje staat voor het geld dat Judas kreeg voor zijn verraad. De Dove/duif komt als teken van de Geest voor in het epiclesegebed in de eucharistie. Het vliegt naar het licht, naar rechts waar EG staat. EG staat voor licht, voor God de Vader. Zo heeft Warhol de kern van het christelijk geloof verbonden met het dagelijkse stadsleven en de consumentenindustrie. De drie logo's van de industrie hebben hier een religieuze betekenis.

Tot slot

We lezen uit Prediker en een deel van Jezus' gelijkenis van de Zaaier. Als een soort echo zijn deze ervaringen van God in onze geschiedenis voortgezet tot op vandaag. Het beeld van God de afwezige, de onkenbare God van de scepticus, hier bij Rainer en Rothko én het beeld van Jezus van God in het dagelijkse bij Van Gogh en Warhol. Waar staan wij?

Wessel Stoker